

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده حقوق

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش: حقوق بین الملل

عنوان:

نقش و کارکرد سازمان کشورهای صادر کننده نفت با توجه به عضویت
دولت های عضو این سازمان در سازمان تجارت جهانی

استاد راهنما:

دکتر علیرضا ظاهری

استاد مشاور:

دکتر منصور وفایی

نگارش:

کوشیار عرب حسنی

زمستان ۱۳۹۱

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.

چکیده

سازمان کشورهای صادرکننده نفت و سازمان تجارت جهانی دو مورد از مشهورترین سازمانهای اقتصادی بین المللی هستند با این توضیح که این دو سازمان دو نقطه مخالف در اقتصاد جهانی می باشند. سازمان تجارت جهانی با قواعد شدید و سخت خود و اوپک با دستکاری های مداوم خود بر روی قیمت نفت بر جسته می باشند.

عضویت تمامی اعضای اوپک در سازمان تجارت جهانی نه تنها یک امر مطلوب و ممکن است، بلکه یک امر ضروری است. نقش سازمان تجارت جهانی به عنوان یک سازمان عملگرا، نه در ایجاد رفاه بلکه در ایجاد صلح و آرامش بین المللی باید در زمینه نفت خام نیز جلوه گر شود.

تحقق این موضوع نیاز به سعی و تلاش بیشتر از سوی هر دو طرف دارد تا آنجا که زمینه های مشترک همکاری بیشتر شود. حداقل در مرحله حرف هر دو طرف این دیدگاه را به عنوان تنها راه حل قبول دارند و سازمان تجارت جهانی اگر بخواهد، توان بالقوه پاسخگویی به نیازهای هر دو طرف و توجه به دغدغه های آنها را دارد.

واژگان کلیدی: سازمان اوپک، سازمان تجارت جهانی، نفت، عضویت، تبادلات تجاری

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱
بخش اول - سازمان اوپک و سازمان تجارت جهانی	
فصل اول - سازمان کشورهای صادرکننده نفت (OPEC)	۴
گفتار اول - مبانی و پیشینه شکل گیری اوپک	۴
گفتار دوم - ساختار و کارکرد سازمان اوپک	۱۱
بند اول - منشور یا اساسنامه سازمان اوپک	۱۱
بند دوم - اهداف سازمان اوپک	۱۱
بند سوم - اصول سازمان اوپک	۱۲
بند چهارم - ساختار سازمان اوپک	۱۳
بند پنجم - وضعیت عضویت در سازمان	۱۶
بند ششم - نحوه اتخاذ تصمیم در سازمان	۱۷
بند هفتم - ماهیت حقوقی سازمان	۱۸
فصل دوم - سازمان تجارت جهانی (WTO)	۲۱
گفتار اول - پیشینه شکل گیری سازمان تجارت جهانی	۲۱
گفتار دوم - ساختار و ابعاد حقوقی سازمان تجارت جهانی	۲۸
بند اول - اهداف و اصول سازمان تجارت جهانی	۲۸
بند دوم - وظایف یا کارکردهای سازمان تجارت جهانی	۳۰

- بند سوم - شیوه تصمیم‌گیری در سازمان تجارت جهانی ۳۴
- بند چهارم - عضویت و خروج از سازمان ۳۵
- بند پنجم - ماهیت حقوقی سازمان تجارت جهانی ۳۶

بخش دوم - عضویت دولتهای عضو اوپک در سازمان تجارت جهانی

- فصل اول - تعهدات دولتهای عضو اوپک پس از عضویت در سازمان تجارت جهانی ۳۸
- گفتار اول - جهانی شدن و آثار و تبعات آن بر اوپک ۳۸
- بند اول - روند و آثار جهانی شدن بر بازار جهانی نفت ۴۰
- بند دوم - جهانی شدن و سازمان اوپک ۴۲
- گفتار دوم - جایگاه نفت در گات و سازمان تجارت جهانی ۴۵
- گفتار سوم - الحاق دولتهای عضو اوپک به سازمان تجارت جهانی و نتایج آن ۴۹
- گفتار چهارم - بررسی ماهیت حقوقی تعهدات و نظام حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی ۵۶
- بند اول - تعریف و طبقه‌بندی تعهدات بین‌المللی ۵۶
- بند دوم - جایگاه تعهدات سازمان تجارت جهانی در طبقه‌بندی تعهدات بین‌المللی ۵۹
- بند سوم - انواع نقض تعهد و آثار حقوقی آن در سازمان تجارت جهانی ۶۱
- بند چهارم - نظام و شیوه‌های حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی ۶۲
- فصل دوم - تعامل یا عدم تعامل بین سازمان اوپک و سازمان تجارت جهانی ۶۶
- گفتار اول - سازمان تجارت جهانی و فرصتهای پیش روی اوپک (بازخورد مثبت) ۶۶
- گفتار دوم - سازمان تجارت جهانی و چالشها و محدودیتهای آن بر اوپک (بازخورد منفی) ..
- ۷۳

گفتار سوم - وضعیت و آینده سازمان اوپک با توجه به گسترش روز افزون سازمان تجارت

جهاني..... ۸۱

بخش سوم - خلاصه بحث و نتیجه گیری

نتیجه گیری..... ۸۵

فهرست منابع..... ۹۲

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.

مقدمه

نقش منابع انرژی در حیات اقتصادی جوامع بشری بر کسی پوشیده نیست. انسان خود نیز منبع تولید انرژی و نیازمند و مصرف کننده انرژی است. هیچ حرکت فیزیکی، مادی و حتی فکر کردن و اندیشیدن انسانها بدون صرف انرژی ممکن نمی باشد. از زمان خلقت انسان نیز هیچ زمانی را سراغ نداریم که بشر نیازمند انرژی نبوده و از منابع مختلف انرژی استفاده نکرده باشد.

در میان منابع مختلف انرژی نفت به عنوان یکی از مهم ترین حامل های انرژی از تاریخ کشف آن تا به امروز فراز و فرودهای فراوانی داشته است. امروزه نفت خام به عنوان موتور محرک صنعت جهان به شمار می رود و بخش بزرگی از مبادلات تجاری بین المللی را بطور مستقیم یا غیر مستقیم به خود اختصاص داده است.

سازمان کشورهای صادر کننده نفت (اوپک) به عنوان یکی از مهم ترین سازمانهای بین المللی در عرصه صادرات نفت، در جریان نشست در چهاردهم سپتامبر ۱۹۶۰ در بغداد با شرکت پنج عضو موسس یعنی ایران، عراق، کویت، عربستان سعودی و ونزوئلا تأسیس و در ششم نوامبر ۱۹۶۲ در دبیرخانه سازمان ملل متحد به ثبت رسید.

در حال حاضر کنترل بخش بزرگی از چرخه تولید و صادرات نفت در اختیار سازمان کشورهای صادر کننده نفت (اوپک) می باشد. اوپک به عنوان يك سازمان دائمي بين الدولی تأسیس شده است که هدف آن تضمین ثبات قیمت نفت در بازارهای بین المللی (حذف نوسانات بازار) برای دستیابی به يك درآمد ثابت و یکنواخت برای دولتهای تولید کننده، تضمین تداوم عرضه نفت به دولتهای مصرف کننده و تأمین سودی عادلانه برای صنعت نفت می باشد.

از سوی دیگر سازمان تجارت جهانی، دستاورد بیش از پنج دهه تلاش دولتهای مختلف برای تأسیس نهادی به منظور نظام دادن به تجارت جهانی است. این سازمان که از جوانترین سازمانهای بین المللی است، جانشین موافقت نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) گردیده است. سازمان تجارت جهانی در عصر حاضر به دلیل نظارت بر روابط تجاری و اقتصادی اعضای جامعه بین المللی به یکی از مهمترین و تأثیرگذارترین سازمانها در عرصه بین المللی تبدیل گردیده است که دولتها با عضویت در آن پیشبرد منافع خویش را دنبال می نمایند.

سازمان تجارت جهانی به عنوان یکی از تأثیر گذارترین سازمانهای بین المللی با مقررات و قواعد چند جانبه و موافقتنامه های گوناگونی که به امضای دولتهای عضو می رسد، تجارت کالا و خدمات را بین دولتهای عضو خود تحت نظارت دارد.

بنابراین سازمان کشورهای صادر کننده نفت و سازمان تجارت جهانی دو مورد از مشهورترین سازمانهای اقتصادی بین المللی هستند، البته با این توضیح که این دو سازمان دو نقطه مخالف در

اقتصاد جهانی می باشند و فلسفه اقتصادی، تاریخی، جغرافیای سیاسی و روابط بین الملل بر این امر تأکید دارند که اوپک و سازمان تجارت جهانی دارای تفاوت اساسی هستند که همزیستی مفید آنها با یکدیگر را تحت الشعاع قرار می دهد. سازمان تجارت جهانی با قواعد شدید و سخت خود و اوپک با دستکاری های مداوم خود بر روی قیمت نفت تأثیر گذار می باشند.

سازمان تجارت جهانی از زمان پیدایش خود یعنی سال ۱۹۹۵ میلادی بعنوان یکی از مهمترین و تأثیر گذارترین سازمانهای بین المللی مطرح بوده که با افزایش تعداد اعضای این سازمان و همچنین گسترش دامنه و پیچیدگی موضوعاتی که شامل آن می شود، احتمال تأثیرش بر بخش انرژی و نفت افزایش یافته است. قبلاً موافقت نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) عمدتاً بر موضوع تعرفه ها متمرکز شده بود، اما سازمان تجارت جهانی نه تنها تعرفه را تحت تأثیر قرار می دهد، بلکه بر مسایل دیگری نظیر تولید، سرمایه گذاری، مسایل زیست محیطی، مالیات و قیمت های انرژی نیز تمرکز دارد. همچنین با توجه به اینکه نفت، اصلی ترین منبع درآمد ارزی اکثر قریب بالاتفاق دولتهای عضو اوپک محسوب می شود و در آینده میان مدت نیز چنین خواهد بود، بنابراین پیوستن به سازمان های مختلف از جمله سازمان تجارت جهانی باید با در نظر گرفتن جایگاه نفت و امکان حداکثر سازی منافع این دولتها صورت پذیرد.

همان گونه که موضوع این پایان نامه نشانگر آن است در این پژوهش کوشش شده است تا نقش و کارکرد سازمان کشورهای صادرکننده نفت (OPEC) با توجه به عضویت دولتهای عضو این سازمان در سازمان تجارت جهانی (WTO) بررسی گردد.

در این راستا ابتدا موضوع را در دو بخش کلی تقسیم نموده و در فصل اول از بخش اول مبنای و پیشینه شکل گیری سازمان اوپک و همچنین ساختار و کارکرد آن را بررسی نموده و در فصل دوم از این بخش پیشینه تشکیل سازمان تجارت جهانی و ساختار و ابعاد حقوقی این سازمان مورد پژوهش قرار گرفته است.

در بخش دوم از این پایان نامه ابتدا در فصل اول مبحث جهانی شدن را بعنوان یک فرایند نوین در جامعه بین الملل و تأثیرات آن بر بازار جهانی نفت و سازمان اوپک مورد بررسی قرار داده و سپس جایگاه نفت را بعنوان مهمترین و استراتژیک ترین کالای تجاری در گات و سازمان تجارت جهانی بررسی نموده و در نهایت الحاق دولتهای عضو سازمان اوپک به سازمان تجارت جهانی و تعهدات بین المللی ناشی از آن مورد تحقیق قرار گرفته است.

همچنین در ادامه در فصل دوم از این بخش ابتدا امتیازات و فرصتهای پیش روی دولتهای عضو اوپک و سپس چالشها و محدودیتهای آنها را با توجه به عضویت در سازمان تجارت جهانی بررسی نموده و در انتها وضعیت و آینده سازمان اوپک و سازمان تجارت جهانی مورد پژوهش گرفته است.

امید است حاصل آنچه مورد پژوهش قرار گرفته است در پیشرفت دانش و افزایش آگاهی و بصیرت خوانندگان این مطلب مثمر ثمر واقع گردد.

فصل اول- سازمان کشورهای صادرکننده نفت (OPEC)

در این فصل ابتدا مبانی و پیشینه شکل‌گیری سازمان اوپک و سپس کارکرد و ساختار حقوقی آن را بررسی می‌نماییم.

گفتار اول- مبانی و پیشینه شکل‌گیری اوپک

سازمان کشورهای صادرکننده نفت (اوپک)^۱ در جریان نشست‌های در چهاردهم سپتامبر ۱۹۶۰ در بغداد با شرکت پنج عضو مؤسس یعنی ایران، عراق، کویت، عربستان سعودی و ونزوئلا تأسیس و در ششم نوامبر ۱۹۶۲ در دبیرخانه سازمان ملل متحد به ثبت رسید.

در ابتدا در سال ۱۹۶۱ شهر ژنو در کشور سوئیس به عنوان مقر اصلی این سازمان در نظر گرفته شد، اما در سال ۱۹۶۵ به شهر وین در کشور اتریش انتقال یافت.^۲

«در پی پیدایش سازمان کشورهای صادرکننده نفت (اوپک) در سال ۱۹۶۰، سازمان اوپک در نقش سازمان جهان‌سومی، رویاروی با کارتل‌ها و کشورهای صنعتی، فراز و نشیب‌های چندی را پشت سر نهاده است. چهار مقطع، دوران آمادگی برای جهش (سال‌های دهه ۶۰ میلادی) دوران فرازیایی (سال‌های دهه ۸۰ میلادی) و دوران بازیایی قدرت (دهه ۹۰) مقاطعی کاملاً متفاوت از روند عملکرد سیاست‌های سازمان اوپک بوده است.»^۳

تحقیق و تفحص در تاریخ شکل‌گیری اوپک و عواملی که زمینه‌ساز تأسیس این سازمان شد به خوبی مبین این واقعیت است که شکل‌گیری اوپک هرگز در جهت تقابل با مصرف‌کنندگان نفت نیست، بلکه اوپک برای هماهنگی با جور و جفای «شرکت‌های نفتی»^۴ به وجود آمد.

در واقع شرکتهای نفتی با پایین نگه‌داشتن بیش از حد قیمت نفت و با بالا نشان دادن هزینه‌های تولید، عایدات کشورهای صاحب نفت را به حداقل ممکن رسانده بودند. اقدام یک‌جانبه بر علیه

۱- OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries)

۲- گنجی اسفه، عباس، ارزیابی حقوقی پیوستن جمهوری اسلامی ایران به معاهده منشور انرژی ترکیه با تکیه بر حقوق بین‌المللی و منافع ملی ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، دانشکده حقوق، زمستان ۱۳۸۴، ص. ۳۲.

۳- فرشاد گهر، ناصر، بررسی قدرت اوپک در سیاست جهانی نفت، پژوهشکده علوم دفاعی- استراتژیک، دانشگاه امام حسین (ع)، تهران، چاپ اول، مهر ۱۳۷۴، ص. ۷.

۴- معروف به هفت خواهران نفتی (Seven Sisters) که عبارت بودند از:

اکسون (Exxon)، گلف (Gulf)، بی‌پی (B.P)، شل (Shell)، تگزاکو (Texaco)، موبیل (Mobil) و شورون (Chevron)

شرکتها نیز ناممکن و بسیار دشوار بود چرا که صنایع نفت این شرکتها کاملاً توسط شرکتها کنترل می شد و نیز کماکان بر سرمایه و تکنولوژی نیاز داشتند بنابراین برخورد یکپارچه و هماهنگ مورد نیاز بود.^۵

به این ترتیب اوپک با سه هدف اصلی زیر پا به عرصه وجود گذاشت:
«۱- هماهنگ کردن قیمت با در نظر گرفتن منافع اوپک به مثابه یک سازمان واحد و منافع تمامی کشورهای عضو.

۲- بکار گرفتن تمهیدات لازم جهت با ثبات کردن قیمت نفت و یگانه کردن سیاست های خود در عرصه جهانی به منظور گریز از نوسانات موجود.

۳- عرضه منظم نفت به کشورهای مصرف کننده در جهت تولید ارز برای سرمایه گذاری در صنعت نفت خود.»^۶

به طور خلاصه می توان اشاره کرد که مسائل سیاسی، اقتصادی و حقوقی گوناگونی مانند اهمیت نفت در دوران پس از جنگ جهانی دوم، نقش مسلط شرکتهای بین المللی در صنعت نفت (که قبلاً به آن اشاره شد)، مبارزات دولتهای جهان سوم برای نیل به استقلال سیاسی و اقتصادی، تلاش در جهت ملی کردن صنعت نفت در کشورهای نظیر ایران، ونزوئلا و کشورهای عربی، بحث حقوقی حق حاکمیت دولتها و نقش شخصیت های برجسته ای مانند «عبدالله طریقی» و عنوان «پابلو پرز آلفونزو»^۷، همگی از عواملی بودند که دولتهای صادر کننده نفت را به ایجاد سازمانی برای دفاع از قیمتها ترغیب کردند.

در شکل گیری سازمان اوپک عوامل متعددی نقش داشته است که می توان آنها را به دو گروه عوامل حقوقی-سیاسی و اقتصادی تقسیم نمود. به عبارت روشن تر گرچه عامل کاهش قیمت نفت توسط کارتل های بین المللی نفتی، زمینه همگرایی دولتهای صادرکننده نفت را فراهم نمود، لیکن عوامل حقوقی سیاسی به مثابه شرایط لازم، مکمل عوامل اقتصادی گردید. چه آنکه هر گاه سیاست قیمت شکنی از سوی شرکتهای بین المللی نفتی اعمال نمی گردید، دیر یا زود رشد بینش و آگاهی حقوقی-سیاسی دول مؤسس با توجه به تغییر شرایط و پیشرفت سریع فناوری و تکنولوژی در عرصه های مختلف، ضرورت تأسیس سازمان اوپک را مطرح می نمود.^۸

۵- همتی، عبدالناصر، اقتصاد نفت، انتشارات سروش، تهران ۱۳۷۴، ص. ۵۷.

۶- <http://www.iies.org/Persian/news/pdf/lopec.pdf>

۷- وزرای نفت عربستان سعودی و ونزوئلا که آنان را مؤسسين و پدران واقعي اوپک دانسته اند.

۸- فرشاد گهر، ناصر، همان منبع، ص. ۳۴.

مهمترین عوامل فوق که قدرت یابی و شکل گیری اوپک را ممکن ساخت، عبارت بودند از:

۱- شرایط استعماری در قالب عهد نامه های امتیاز (امتیازنامه)^۹: نخستین شیوه حقوقی بکار گرفته شده توسط شرکتهای نفتی در بهره برداری و غارت منابع نفتی دولتهای میزبان قراردادهای امتیاز بود. اینگونه قراردادها آنچنان بیدادگرانه تنظیم می گردید که سلطه شرکتهای نفتی را بر کشورهای نفت خیز و بازار جهانی میسر سازد.^{۱۰} مهمترین ویژگی های امتیاز نامه ها، اکراه آمیز بودن و اعطای کامل حق کانساربابی، استخراج، حمل و نقل، فروش، تعیین منطقه عملیات، استخدام کارکنان بیگانه، معافیت از حقوق گمرکی، پرداخت حق الامتیاز ناچیز به دولتهای نفتی بود.^{۱۱}

امتیاز نامه های نفتی خاورمیانه که نخستین آنها به سال ۱۹۰۱ در ایران به داری اعطاء گردید شامل موضوعات اساسی حقوقی از قبیل اعطای حق تجسس، استخراج، حمل و فروش نفت و نیز حق انحصاری ساختمان خط لوله، تعیین منطقه عملیات و مدت امتیازنامه، تعیین روش تحصیل اراضی لازم برای عملیات نفتی، استخدام کارکنان بیگانه، پرداخت حق امتیاز، اعطای معافیت از مالیات و حقوق گمرکی، انتصاب نماینده ای از طرف دولت در شرکت صاحب امتیاز به منظور حفظ منافع دولت، رفع مناقشات و موضوعات دیگری که دارای اهمیت کمتری می باشد. به دنبال امتیازنامه داری، امتیازنامه های دیگری در دهه های ۱۹۲۰ و ۱۹۳۰ اعطا شد که عموماً بر پایه همان اصول طرح ریزی شده و در عراق، عربستان سعودی، کویت، بحرین و قطر تحصیل شد.^{۱۲}

۲- اصل تنصیف (۵۰-۵۰) در عهد نامه های ونزوئلا: نخستین دستاورد پیکار دول میزبان با شرکت های نفتی که نسیم آن از آمریکای لاتین وزیدن گرفته بود، پیدایش عهدنامه های تنصیف یا ۵۰-۵۰ بود.

به دنبال ناراضایتی فراوان در دهه ۱۹۴۰ میلادی در دولتهای صادر کننده نفت نسبت به عهد نامه های امتیازی تغییراتی در تعامل بین این دولتها و شرکت های بین المللی نفتی شکل گرفت که برجسته ترین آنها اصل تنصیف یا اصل ۵۰-۵۰ بود. این تغییر به دنبال نهضتی در سال ۱۹۳۵ میلادی در ونزوئلا و تصویب قانونی در سال ۱۹۴۳ بین این دولت و شرکتهای نفتی ایجاد شد و به دنبال آن اصلاحاتی در این قانون، که منافع دولت میزبان را لااقل به نصف منافع صاحب امتیاز می

۹- Concession Treaty

- O.kubba, Abdul Amir, OPEC, past and present (Vienna: Petro-Economic Research Center, ۱۰ 1974), P.10.

۱۱- فرشاد گهر، ناصر، همان منبع، ص. ۳۴.

۱۲- استقامت، فاطمه، اوپک (سازمان کشورهای صادرکننده نفت)، انتشارات وزارت امور خارجه، سال ۱۳۸۳، ص. ۲۳.

رسانید. به موجب قانون مذکور که به اصل ۵۰-۵۰ یا تصنیف معروف شد مقرر گردید چنانچه درآمد خالص شرکت های نفتی بعد از پرداخت مالیات و سایر حقوق دولتی از جمع مبالغی که دولت پرداخته، تجاوز کند پنجاه درصد مازاد باید به عنوان مالیات اضافی به دولت پرداخت شود. به بیان ساده تر عواید فروش نفت پس از کسر هزینه ها بصورت مساوی، نصف آن متعلق به شرکت صاحب امتیاز و نصف دیگر بصورت مالیات بر درآمد به دولت میزبان پرداخته شود.^{۱۳}

دولت ونزوئلا علاوه بر انتقال تجربه به دست آمده در زمینه اصل فوق الذکر بر آن شد که با استفاده از دیپلماسی فعال همکاری مشترک و متقابلی را با دولتهای نفت خیز خاورمیانه برقرار ساخته تا از این راه زمینه ساز وحدت و یگانگی در برابر قدرت کارتل های نفتی گردد و در این راستا مذاکراتی بین پابلوپرز آلفونزو وزیر نفت ونزوئلا و عبدالله طریقی وزیر نفت عربستان انجام گردید.

بی شک خوان پابلوپرز آلفونزو از ونزوئلا و عبدالله طریقی از عربستان سعودی مؤسسين و پدران واقعی اوپک بوده اند. آلفونزو در زادگاه خود یعنی کاراکاس هم به مبدع و مبتکر اوپک مشهور است. قطعاً او اولین کسی بود که در سالهای ۱۹۴۵ و ۱۹۴۶ دریافت که دولتهای صادرکننده نفت نیاز دارند که سازمانی برای خودشان به وجود آورند. طریقی نیز در آوریل ۱۹۵۹ در قاهره در خلال مذاکراتی که منجر به امضای قرارداد معادی شد به پرز آلفونزو پیوست.^{۱۴} دور اندیشی پرز آلفونزو و روح پر شور عبدالله طریقی در نشست قاهره منجر به تهیه قرارداد شرافتی سری شد که به امضا هیئت های نمایندگی دولتهای صادر کننده نفت رسید و نخستین هسته سازمان کشورهای صادرکننده نفت شد.

۳- ملی کردن صنعت نفت و حاکمیت دولتها بر منافع خویش: شرایط قراردادی در واگذاری امتیازات که پیشتر به آن اشاره شد، حقوق نامحدودی را در اختیار صاحبان امتیاز قرار داده بود.

بعد از نظام ۵۰-۵۰ نیز، انتظارات دولتهای صادر کننده نفت خام به شدت بالا رفت و بدنبال آن افزایش آگاهی آنها به میزان وابستگی جهان صنعتی به دولتهای نفت خیز حرکتی ضد استعماری را در این دولتها فراهم آورد.

خیزشهای ضد استعماری به ویژه در ارتباط با نفت از دهه ۳۰ در مکزیسم و از دهه ۴۰ در ونزوئلا آغاز شد و به تدریج این حرکتها به خاورمیانه راه پیدا کرد و در برخورد با پان برسیم و ناسیونالیسم خاورمیانه، رنگی دیگر به خود گرفت.

۱۳- اسفندیاری خالدي، عباس، اوپک و چالشهای فراروي آن از منظر حقوق بين الملل، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، دانشکده حقوق، تابستان ۱۳۸۵، ص. ۵.

۱۴- ترزیان، پی یر، داستان اوپک، ترجمه عبدالرضا غفرانی، انتشارات فراندیش، سال ۱۳۶۷، ص. ۹۷.

بعد از آن ملی شدن صنعت نفت در ایران در سال های آغازین دهه ۵۰ و به دنبال آن بحران کانال سوئز در سال ۱۹۵۶ میلادی، اهمیت نفت را به عنوان حربه مقابله با استعمار آشکار نمود. همچنین تلاشهای دیگر دول نفت خیز همانند عراق در سال ۱۹۵۸ میلادی و دیگر رویدادهایی از این قبیل همه و همه شتاب اقدامات فوق را تسریع نمود.^{۱۵}

«دولت ایران مانند دولت مکزیک با سخت ترین دشواری ها که عبارت بودند از اختلاف بر سر موضوعاتی چون خلع ید، میزان غرامت، قطع روابط سیاسی با دولت انگلیس، تحریم نفت ایران در بازار جهانی، کناره گیری کارمندان خارجی، عدم امکان به دست آوردن ابزار و مصالح لازم برای نگهداری تأسیسات و وضعیت بد مالی کشور، مواجه شد. معذالك دولت ایران علیرغم این موانع موفق شد از تعطیلی کلی صنعت جلوگیری کند.»^{۱۶}

«مجمع عمومی سازمان ملل متحد از راه قطعنامه های خود در خصوص موضوع حق حاکمیت دولتها بر منافع طبیعی خود کمک شایانی به شناسایی اصولی نموده است که اساس تشکیل اوپک بر آن استوار است. (قطعنامه ۱۹۵۲ و ۱۹۵۸ و چند سال بعد قطعنامه ۱۹۶۶).»^{۱۷}

۴- زمینه های همکاری متقابل: در حالیکه روز به روز آگاهی نفتی افزایش می یافت، در این میان انعقاد قراردادهای همکاری متقابل مانند قرارداد دولت عربستان سعودی و دولت عراق در سال ۱۹۳۵ میلادی، ایجاد کمیته متخصصین و سپس دفتر دائمی نفت بر اساس توافقی مشترک در جامعه عرب، آغازگر تلاشهایی دسته جمعی به منظور ویران ساختن قدرت مطلق شرکتهای نفتی بود. این کوشش ها نهایتاً به برپایی کنگره نفتی اعراب و تأسیس اوپک انجامید.^{۱۸}

۵- کاهش شدید قیمت نفت: علاوه بر عواملی که به صورت غیر مستقیم زمینه شکل گیری اوپک را فراهم آوردند، عاملی که به صورت مستقیم منجر به تشکیل سازمان کشورهای صادرکننده نفت (اوپک) شد، کاهش شدید قیمتهای اعلان شده نفت در فوریه ۱۹۵۹ و اوت ۱۹۶۰ از جانب شرکتهای نفت بود.

«این شرکتهای که سالیان متمادی در سایه قراردادهای امتیازی، نفت این شرکتهای را ارزان به یغما می برد این بار با زیاده طلبی که داشتند کا را به جایی رساندند که قیمت اعلان شده نفت خام را که مبانی وصول مالیات و در نتیجه عواید نفتی کشورهای صادر کننده نفت بود در حوزه خلیج فارس به

۱۵- فرشاد گهر، ناصر، همان منبع، ص. ۳۷.

۱۶- روحانی، فواد، تاریخ اوپک، انتشارات شرکت سهامی کتابهای جیبی، سال ۱۳۵۳، صص. ۶۴-۶۱.

۱۷- اسفندیاری خالدي، عباس، همان منبع، ص. ۱۰.

۱۸- فرشاد گهر، ناصر، همان منبع، ص. ۳۷.

ترتیب يك بار بشكه اي ۱۸ سنت در سال ۱۹۵۹ و بار ديگر در سال ۱۹۶۰ بشكه اي ۱۰ سنت کاهش دادند كه باعث نگراني و خشم فراوان كشورهاي توليد كننده نفت شد.^{۱۹}

اما اينكه چگونه شرايط بازار نفت، شركتهاي نفتي را در اين سالها به کاهش بهاي نفت واداشت نيازمند بررسي است. در واقع سياست نفتي ايالات متحده آمريكا و اتحاد جماهير شوروي دليل اصلي اين قيمت شكني بوده است.

۶- سياست هاي نفت ايالات متحده آمريكا و اتحاد جماهير شوروي: همانگونه كه قبلاً اشاره گرديد، با قيمت شكني شركتهاي نفتي در فوريه ۱۹۵۹ و اوت ۱۹۶۰، عوامل اقتصادي مؤثر بر روند شكل گيري اوپك ظاهر گرديد. در واقع سياست نفتي آمريكا و شوروي دلایل اصلي اين قيمت شكني بودند. در اين قسمت ابتدا سياست نفتي ايالات متحده آمريكا و بعد سياست اتحاد جماهير شوروي را مورد بررسي قرار مي دهيم.

«اتخاذ سياست محدوديت واردات و کاهش وابستگي به واردات نفتي به ميزان ۱۲.۲ درصد كه به منظور مقابله با كوشش كشورهاي كشورهاي نفت خيز در جهت اتخاذ سياست واحد، توسط آمريكا صورت مي گرفت، پيامدي بزرگ در بازار جهاني نفت داشت.»^{۲۰}

شركت هاي مستقل نفتي كه اميد و اريز فروش نفت در بازارهاي داخلي آمريكا بودند اقدام به سرمايه گذاري خارجي نموده بودند كه با مشكل فروش نفت مواجه گشتند. از اين رو آنها نفت خود را وارد بازار جهاني نموده و شركتهاي چند مليتي نيز براي حفظ و حراست از سود و سوداي خود به قيمت شكني پرداختند.

«از سوي ديگر اتحاد جماهير شوروي نيز كه در اين سال ها نياز مبرم به ارز ناشي از صدور نفت داشته وظيفه تأمين نفت بلوك شرق را نيز به عهده داشت. افزايش توليد پرداخت تنها در سال ۱۹۶۰ صادرات بلوك شرق بالغ بر ۱۴۶,۴۰۰,۰۰۰ بشكه بود.»^{۲۱}

به اين ترتيب سياستهای نفتی این دو قطب جهان در عرصه بین المللی و تصمیماتی که برای حفظ منافع خود در جهت پیشرفت روزافزون و تضعیف طرف مقابل به عنوان دشمن بالقوه خود می گرفتند به نوعی زمینه را برای قدرت گیری سایر دولتها و شکل گیری اوپک فراهم نمودند.

۱۹- اسفندياري خالدي، عباس، همان منبع، ص. ۱۴.

۲۰- فرشاد گهر، ناصر، همان منبع، ص. ۳۸.

۲۱- O.kubba, Abdul Amir, op.cit., p.10.

به هر تقدیر و در يك كلام تمامی این عوامل و وقایع در کنار یکدیگر موجبات شکل گیری اوپک را فراهم نمودند. با توجه به مطالب ذکر شده و با مراجعه به پیشینه روابط غیر عادلانه شرکتهای نفتی و دولتهای صاحب نفت می توان نتیجه گرفت که تشکیل سازمانی همانند اوپک از طرف دولتهای صادرکننده نفت که در اوایل نیمه دوم قرن بیستم جزو دولتهای محروم جهان بودند ضرورتی انکار ناپذیر بود که عواملی نظیر کاهش قیمت های اعلان شده در سالهای ۱۹۵۹ و ۱۹۶۰ نقش مؤثری در تسریع این ضرورت بر عهده داشت.

«در همین رابطه پی یر ترزیان با غرور زاید الوصفی می نویسد: در دهم سپتامبر ۱۹۶۰، گروه کوچکی از مردان یکدیگر را در بغداد ملاقات کردند. این گروه برای پایه گذاری سازمانی که بعدها قدرتمندترین سازمانی شد که توسط کشورهای توسعه نیافته تأسیس شده بود، گرد هم آمده بودند».^{۲۲}

۲۲- Terzian , Pierre, Translated: Michael Pallis, OPEC, The Inside star, 2end Books Ltd. London, 1985, p.vii.

گفتار دوم- کارکرد و ساختار حقوقی سازمان اوپک

در گفتار پیشین مبانی و پیشینه شکل‌گیری سازمان اوپک بررسی گردید و در این گفتار ابتدا به بررسی منشور یا اساسنامه سازمان اوپک و سپس اهداف و اصول، کارکرد و ساختار سازمان، عضویت، نحوه اتخاذ تصمیم و ماهیت حقوقی این سازمان خواهیم پرداخت.

بند اول- منشور یا اساسنامه سازمان اوپک

«اساسنامه اولیه اوپک در تاریخ ۲۳ شهریور ماه ۱۳۳۹ (۱۴ سپتامبر ۱۹۶۰) توسط نمایندگان کشورهای عضو به امضاء رسید. چند ماه بعد از امضاء اساسنامه اوپک، کشورهای عضو مؤسس با تصویب آن طبق قوانین جاری خود، الحاق خود را به سازمان مذکور اعلام نمودند.»^{۲۳}

در این سند تأسیس یا اساسنامه، اهداف و خط‌مشی سازمان به صراحت بیان شده است. البته شایان ذکر است «متن اصلی اساسنامه اوپک بوسیله قطعنامه کنفرانس کاراکاس در ژانویه ۱۹۶۱ میلادی به تصویب رسید. سپس در ۱۹۶۴ مورد تجدید نظر قرار گرفت و در نهایت پس از چندین بار اصلاح، در اوایل ۱۹۶۵ به تصویب نهایی رسید که هم اکنون مورد اجرا قرار می‌گیرد.»^{۲۴}

بند دوم- اهداف سازمان اوپک

چنانچه ماده ۱ اساسنامه مقرر می‌دارد: «سازمان کشورهای صادرکننده نفت (اوپک) که از این پس "سازمان" نامیده خواهد شد، به موجب قطعنامه‌های کنفرانس نمایندگان دولت‌های ایران، عراق، کویت، عربستان سعودی و ونزوئلا، که از تاریخ ۱۰ الی ۱۴ سپتامبر ۱۹۶۰ در بغداد منعقد شد، به عنوان یک سازمان دائمی بین‌الدولی ایجاد شده و وظایف خود را طبق مقررات مشروح زیر انجام خواهد داد.»

چنانچه ملاحظه گردید ماده ۱ اساسنامه ضمن تعریف سازمان اوپک بعنوان یک سازمان بین‌الدولی، وظایف سازمان را در دیگر مواد اساسنامه احصا می‌نماید. البته در ادامه به بررسی شخصیت حقوقی اوپک نیز خواهیم پرداخت.

ماده ۲ مقرر می‌دارد:

«الف) هدف اصلی سازمان ایجاد هماهنگی و وحدت در خط‌مشی‌های نفتی کشورهای عضو و تعیین بهترین شیوه‌ها برای تأمین منافع فردی و جمعی آنان خواهد بود.»

۲۳- محتشم دولت‌شاهی، طهماسب، اقتصاد نفت، اوپک و آینده آن، ناشر مؤلف، سال ۱۳۷۰، ص. ۲۰.

۲۴- وکیل، امیر ساعد، اوپک در یک نگاه، انتشارات مجد، سال ۱۳۸۰، ص. ۳۴.

ب) سازمان، روش ها و وسائل تأمین تثبیت قیمت ها در بازارهاي بين المللي نفت را با امعان به حذف نوسانات مضر و غير ضروري پيش بيني خواهد كرد.

پ) مصالح ملت هاي توليد كننده و ضرورت تضمين درآمدهاي ثابت براي كشورهاي توليد كننده، عرضه كافي اقتصادي و منظم نفت به ملت هاي مصرف كننده و يك بازده منصفانه به سرمايه آنها كه در صنعت نفت سرمايه گذاري مي كنند، همواره مورد توجه مقتضي خواهد شد.»

همان طور كه مشاهده گرديد هدف اصلي سازمان تعيين بهترين شيوه براي تأمين منافع دولتهاي عضو خواهد بود. همچنين سازمان با حذف نوسانات و تثبیت قیمت ها در بازارهاي بين المللي و نیز ضمن تضمين درآمد ثابت براي دولتهاي صادر كننده نفت، بواسطه عرضه كافي و منظم اين كالاي ضروري به دولتهاي مصرف كننده، مصالح دولتهاي صادر كننده نفت را كه مهمترين فلسفه وجودي تأسيس اين سازمان مي باشد، فراهم مي نمايد.

«چشم گیرترین موفقیت اوپک در دستیابی به اهدافش را می توان دستیابی به قیمت گذاری دانست که در طی کنفرانس ۱۹۷۳ کویت و نیز کنفرانس دسامبر همان سال در تهران این افزایش بها تحقق یافت.»^{۲۵}

بند سوم- اصول سازمان اوپک

ماده ۳ اساسنامه براي تحقق اهداف مذکور اصولي را متذکر مي شود: «سازمان بايد بر اساس اصل تساوي مطلق كشورهاي عضو آن هدايت شود و كشورهاي عضو تعهدات را كه به موجب اين اساسنامه به عهده دارند را با حسن نيت انجام خواهند داد.»

بر اساس اين ماده كليه دولتهاي عضو از حقوق مساوي برخوردار بوده چه از دولتهاي مؤسس سازمان باشند و چه اينكه ميزان صادرات بيشتري داشته باشند و هيچ عضوي بر عضو ديگر رجحان و برتري ندارد. همچنين از كليه دولتهاي عضو خواسته شده تعهدات خود را در چارچوب اساسنامه سازمان با حسن نيت انجام دهند. اين اصل به منظور حفظ انسجام و يكپارچگي سازمان و جلوگیری از رفتارهاي خود سرانه بعضي از اعضا بيان گرديده است.

به عبارت ديگر اگر در چارچوب سازمان تصميمي مبني بر کاهش توليد و يا افزايش قيمت فروش و تعيين سهميه دولتهاي عضو در توليد اتخاذ گردد، كليه اعضا ملزم به رعايت آن با استناد به اصل مذکور در ماده ۳ اساسنامه مي باشند.^{۲۶}

۲۵- تقی زاده انصاری، مصطفی، حقوق سازمانهای بین المللی، نشر قومس، سال ۱۳۸۰، ص. ۲۷۵.

۲۶- اسفندیاری خالدي، عباس، همان منبع، ص. ۲۰.